

HALLGATÓK A TÖMEGESEDÉS IDŐSZAKÁBAN

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN A FELŐOKTATÁS területén bekövetkezett változások, amelyek a legtöbb országban a felsőoktatás rendszerének átalakulását eredményezték illetve eredményezik, alapvetően megváltoztatták, s napjainkban is folyamatosan alakítják azt a hallgatói réteget, amelyik a felsőoktatást igénybe veszi. Ebben a vonatkozásban nem csupán a már sokat emlegetett expanzióról, a hallgatói létszám óriási mértékű emelkedéséről van szó, hanem a hallgatói összetétel jelentős változásáról is. A jelen dolgozat egyik célja annak bemutatása, hogy a felsőoktatás tömegessé válása, a felsőoktatás szerkezetének az átalakulása milyen – statisztikai adatokkal is alátámasztható – változásokkal járt a hallgatói összetételre nézve, s mindez egyes országokban milyen további következményekkel járt, milyen kérdések megválaszolását tette szükségessé, illetve milyen további problémákat indukált. Másik célunk annak vizsgálata, hogy a felsőoktatás tömegessé válása és a felsőoktatás szűken vett területeitől függetlenül is zajló globalizáció mennyire jelenti egyúttal a felsőoktatási rendszerek és ezzel együtt a hallgatói összetétel homogenizálódását, amely a napjainkban Európában elinduló ún. bolognai folyamat szempontjából is kulcsfontosságú tényező lehet.

Bár a felsőoktatással kapcsolatban valamennyi fejlett ország hosszabb időszakra visszatekintve rendelkezik adatokkal, mindazonáltal nehéz ezeket nemzetközi összehasonlításban vizsgálni, részint az egyes országok felsőoktatási rendszereinek nagyfokú eltérései miatt, részint az összehasonlításra alkalmas könnyen hozzáférhető statisztikai adatok hiánya miatt. Éppen ebből is adódik, hogy a tanulmányban felhasznált adatsorok – különösen az idősoros adatok – nem mindig ugyanarra a körre vonatkoznak, hiszen időszakonként változó, hogy mely országok milyen mértékben kapcsolódtak be a nemzetközi adatszolgáltatásba. Ugyancsak figyelembe kell venni, hogy a felsőoktatás rendszere nemcsak országonként eltérő, de egy hosszabb időszakot tekintve egyazon országon belül is változik, s ez a statisztikai adatokra is kihatással van, ami az idősoros elemzést tovább nehezíti. Ráadásul a nemzetközi érvényű adatok gyűjtésére – legalábbis a mostani kiterjedt formában – korábban alig volt mód. További nehézséget jelent a nemzetközi összehasonlításban az, hogy a felsőoktatás rendszere Európa országaiban éppen napjainkban is jelen-

tős mértékben átalakulóban van, hiszen a bolognai folyamat már több éve zajlik a térségben. Ennek következtében nyilvánvalóan jelentős elmozdulások zajlanak az egyes országokban a hallgatói létszámokban és különösképpen a belső összetételben, a hallgatói arányokban.

A szakirodalomban a modern felsőoktatás 3 alapmodelljét – a brit modellt, a kontinentális európai modellt, az amerikai modellt – és egy negyedik speciális modelljét – a japán modellt – különböztetik meg, amelyek bár fokozatosan közelednek egymáshoz, sajátosságaik a jelenben is éreztetik hatásukat. Hozzájárul ehhez az is, hogy bár a globalizáció, a felsőoktatás nemzetközivé válása sok vonatkozásban a modellek közeledését jelenti, egy-egy országon belül a felsőoktatás rendszere a korábbinál jóval komplexebb és differenciáltabb, ennek következtében a korábbi alapmodellek egyfajta kombinációjaként egyes térségekre, régiókra jellemző újabb „almodellek” jönnek létre. (Hrubos 2000)

A felsőoktatás és általában az oktatás teljesítményének az összehasonlítása nemzetközi szinten ún. indikátorok segítségével történik, amelyek közül számos vonatkozik a hallgatói létszámra, a hallgatói arányokra. Ezek közül mi most csupán néhány lényegeset szeretnénk kiemelni. Természetesen az egyik legfontosabb a felsőoktatásban való részvételek száma, amely több dimenzióban is vizsgálható: részint az abszolút számok szintjén, részint a lakosság számához viszonyítva, ezen belül is elsősorban az adott (a korábbi éveket tekintve nemzetközileg elfogadott módon jellemzően a 20–24 éves) korosztályon belül a részvételi arányok növekedése szintjén.

Hallgatói létszámexpánzió és korösszetétel

Az 1. táblázat adatai jól mutatják, hogy a felsőoktatás expánziójára az egyes országokban valamelyest eltérő időszakokban került sor, míg egyes nyugat-európai és észak-európai országokban már a 60-as években felfutás volt tapasztalható, addig más fejlett országokban a folyamat inkább a 70-es években kezdődött el, egyes volt szocialista országokban – köztük hazánkban is – az igazi létszámexpánziót azonban a 90-es évek hozták. Az, hogy a fejlettebb országokban korábban kezdődött az expánzió, természetesen nem jelenti azt, hogy a folyamat már lezárult volna, tendenciáját tekintve azonban csökkenő intenzitást mutat, sőt a legfrissebb statisztikák szerint egyes országokban – így Németországban, Franciaországban, Kanadában – az 1995-höz viszonyított 2004. évi adatok már a hallgatólétszám alig néhány százalékos emelkedését mutatják. (Ild. www.oecd.org, Education at a Glance 2006, Table C2.2.)

A tendenciák mellett maguk az értékek is érdekes eltéréseket mutatnak, hiszen míg 2000-ben a legtöbb OECD tagországban a hallgatólétszám 20–24 évesekre vetített aránya 50% körül volt, addig 10 évvel azt megelőzően az arányok még ezekben az országokban is jóval alacsonyabbak voltak, a 70-es években pedig a fejlett országokban mindössze 15–20%. Az arányszámok növekedése részben demográfiai okoknak is köszönhető, ugyanakkor a felsőoktatás bővülése is szerepet játszik benne. Az

egyes országok természetesen nagymértékben eltérnek abból a szempontból, hogy a felsőoktatás rendszerén belül milyen arányban szerepelnek az érettségire épülő felsőfokú szakképzés adatai (ISCED 5B), s milyen mértékben a hagyományosnak tekintett felsőfokú képzés (ISCED 5A) – amely nem feltétlenül jelent egyetemen való képzést, illetve a hagyományos értelemben vett egyetemi képzést – adatai.

1. táblázat: A 100 000 lakosra jutó hallgatók számának alakulása néhány országban

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990 ^a	1995
Albánia	25	247	417	684	1193	-	545	743	803 ^b	-
Ausztria	325	275	547	678	817	1254	1709	2291	2621	2933 ^c
Belgium	287	432	570	889	1295	1630	2205	2511	2577 ^d	3206 ^e
Bulgária	482	552	787	1242	1206	1487	1144	1270	1741	2942
Cseh és Szlovák Köztársaság	365	553	689	1024	915	1045	1284	1088	1110	2942
Dánia	428	402	618	1089	1542	2179	2216	2458	2677 ^b	3261 ^c
Egyesült Királyság	333	391	581	805	1088	1303	1468	1824	1908 ^d	3126 ^e
Finnország	373	409	571	950	1318	2140 ^f	2241	2240	2849 ^b	-
Görögország	-	262	340	678	976	1296	1256	1931	1849 ^d	2846 ^e
Hollandia	603	674	923	1242	1773	2124	2569	2794	2819 ^d	3485 ^e
Jugoszlávia	366	398	773	952	1282	1843	1844	1509	1441	-
Lengyelország	504	601	688	1087	1259	1744	1714	1221	1327	1946 ^e
Magyarország	348	462	447	928	781	1023	945	933	954	1760
NSZK	324	350	445	525	975 ^g	1352	1683	2190	2384 ^b	-
Olaszország	489	433	601 ^h	814	1317	1762	1981	2074	2258 ^b	3134 ^e
Portugália	191	219	271	379	551	852	937	1020	-	3003 ^e
Románia	325	473	517	822	880	885	868	703	711	1483 ^c
Spanyolország	198	240	287	411	1111 ^e	1563	1866	2426	2704 ^d	3858 ^c
Svájc	352	379	499	691	821	1141 ^f	1333	1702	1923 ^b	-
Svédország	240	312	562	1005	1756	1985	2050	2092	2118 ^b	2810 ^c
Szovjetunió	705	967	1135	1704	1928	1946	2008	1891	1833	-

^a általában 1989/90; ^b 1988/89; ^c 1994/95; ^d 1987/88; ^e 1993/94; ^f 1976/77; ^g 1971/72; ^h 1961/62

Forrás: OECD, idézi: *INFO-Társadalomtudomány*, No. 49. 75 o.

Ráadásul az átlagos hallgatói életkor kitolódásával egyre kevésbé tartható az a számítási mód, amely az összes hallgatói létszámot a 20–24 éves korosztály létszámához viszonyítja. A 3. táblázatban néhány országra vonatkozóan azt mutatjuk be, hogy országonként igen eltérő az a tipikus életkor, amelyben a hallgatók elkezdik tanulmányaikat. A legtöbb országban a hallgatók fele 20 éves kora után iratkozik be valamely felsőoktatási intézménybe, s a 4. táblázat adatai azt is mutatják, hogy igen sok országban még a 25 évesek egyötöde is a felsőoktatás intézményrendszerében található. Éppen ezért indokolt az a fajta számítás, amelyet újabban az OECD kiadványai is alkalmaznak, s amely az egyes korévek népességszámához viszonyítja az adott életkori csoportból a felsőoktatásban részt vevők arányát.

2. táblázat: A hallgatók számának a 20–24 éves korú népességhez viszonyított aránya néhány európai országban

Ausztria*	1990/91	31,4	2000/2001	54,3
Bulgária	1990/91	30,9	2000/2001	40,1
Csehország	1990/91	17,1	2000/2001	27,4
Dánia	1990/91	39,4	1999/2000	55,8
Egyesült Királyság	1990/91	27,8	2000/2001	58,0
Észtország	1990/91	24,1	2000/2001	58,7
Finnország	1990/91	47,5	2000/2001	85,2
Franciaország	1990/91	40,4	2000/2001	56,5
Görögország	1991/92	21,7	2000/2001	30,9
Hollandia	1990/91	36,6	1999/2000	52,4
Horvátország	1990/91	22,1**	2000/2001	33,9
Írország	1990/91	33,5	1998/1999	43,7
Lengyelország	1990/91	21,8	2000/2001	61,0
Magyarország	1990/91	15,5	2001/2002	44,7
Németország	1991/92	33,5	2000/2001	44,9
Norvégia	1990/91	40,7	2000/2001	69,6
Olaszország	1990/91	30,7	1999/2000	46,6
Portugália	1990/91	20,5	1997/1998	40,8
Románia	1990/91	10,4	2000/2001	31,0
Spanyolország	1990/91	37,2	1998/1999	54,9
Svájc	1990/91	27,2	2000/2001	39,1
Svédország	1990/91	36,0	2000/2001	69,3
Szlovákia	1991/92	16,6	2000/2001	28,2
Szlovénia	1990/91	22,8	2000/2001	58,9

* csak a rendes (ordentlich) hallgatók adatai

** a posztgraduális tanulmányokat folytatók nélkül

Forrás: Ladányi Andor (2003) Az európai felsőoktatás az 1990-es években. *Statistikai Szemle* No. 1. 29. o.

A 4. táblázat ezt mutatja be, s így módon mindjárt nyilvánvalóvá válik, hogy a felsőoktatásba újonnan belépők átlagéletkora az egyes országokban mennyire eltérő. A 18 évesek között ugyanis országonként igen változatos, de a legtöbb esetben nem éri el az egyharmadot azoknak az aránya, akik már a felsőoktatásban vannak, jóllehet az adatokból tudjuk, hogy a 18 évesek döntő többsége – a legtöbb országban legalább háromnegyedük – egyébként még az iskolarendszer keretei között van. A táblázat adataiból az is kiolvasható ugyanakkor, hogy a hazánkban felsőfokú szakképzésnek nevezett ISCED 5B szint – amely a legtöbb országban szintén az utóbbi évtizedekben nyert nagyobb teret a felsőoktatás keretén belül – arányait tekintve is igen különböző a fejlett országok felsőoktatásának a rendszere, hiszen akad olyan ország (pl. Belgium), ahol a megfelelő korosztályba tartozó hallgatók fele vesz részt ebben a képzési típusban, míg más országokban az ilyen képzésben részt vevők aránya elhanyagolható.

Az életkor szerinti összetétel változásának magyarázatához fontos adalék, hogy a 20. század végére a korábban még domináns nappali tagozatos képzési forma mel-

lett egyre több országban megjelennek a részidős képzések, jóllehet e tekintetben az egyes országok felsőoktatási rendszerei igencsak eltérőek. Jelenleg az OECD országokban a hagyományos felsőfokú képzésben résztvevők átlagosan 15%-a tanul ily módon, a felsőfokú szakképzésben résztvevők közül pedig minden ötödik hallgató, egyes országokban azonban a részidős képzésben résztvevő hallgatók aránya eléri vagy meghaladja az egyharmadot.

3. táblázat: Az újonnan belépő hallgatók kormegoszlása az ISCED 5A képzésben (2004)

	az életkor, amely alatt a hallgatók		
	20%-a van	50%-a van	80%-a van
Ausztrália	18,6	20,9	27,4
Ausztria	19,3	20,6	23,3
Belgium	18,3	18,9	22,4
Csehország	19,5	20,4	22,6
Dánia	20,9	22,6	27,1
Egyesült Államok	19,4	21,2	24,0
Egyesült Királyság	18,8	22,4	25,6
Finnország	19,8	21,5	27,3
Franciaország ^a	18,3	18,9	20,3
Hollandia	18,4	19,8	22,7
Írország	18,3	19,1	20,0
Magyarország	19,2	20,9	27,6
Lengyelország	19,5	20,4	22,9
Németország	20,1	21,4	24,1
Norvégia	20,0	21,2	29,0
Olaszország	19,2	19,8	22,1
Portugália	m	m	m
Spanyolország	18,4	19,1	22,4
Svájc	20,0	21,6	26,1
Svédország	20,3	21,6	m
Szlovákia	19,5	20,9	26,9

^a 2001-es adat

Forrás: Education at a Glance, OECD 2006, www.oecd.org, Table C2.1. Franciaország esetében: Education at a Glance, OECD 2003. 267. o.

Nemek szerinti eltérések

A hallgatólétszám növekedésének másik fontos aspektusa, hogy a hallgatók összetétele nem csupán életkori csoportok szerint lett változatosabb, hanem a két nem arányában is jelentős elmozdulások figyelhetők meg. A 19. század vége felé a nők felsőoktatásba való belépése gyökeresen új helyzetet teremtett, bár hosszú ideig a nők aránya a legtöbb országban alig volt meghatározó: 1913-ban például 1000 hallgató közül mindössze 79 volt női hallgató Németországban, 86 Ausztriában, 92 Franciaországban. Ezzel egyidejűleg azonban Svájcban ugyanebben az időszakban 287 nő jutott ezer hallgatóra, Finnországban pedig a női hallgatók aránya már

4. táblázat: A felsőoktatásban részt vevők aránya az adott koréven belül korévenként és képzési szintenként (2003)

		18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
Ausztrália	5A,6	22,1	29,8	31,8	29,8	23,6	18,5	14,9	12,1	10,4	8,7	7,8	6,8
	5B	5,1	6,4	5,2	4,1	3,1	2,7	2,3	2,1	1,9	1,8	1,7	1,6
Ausztria	5A,6	4,6	12,9	18,7	20,7	20,3	18,8	17,0	14,7	12,1	9,8	7,8	6,1
	5B	0,4	1,3	1,8	1,9	1,4	1,0	0,8	1,3	0,3	0,2	0,2	0,1
Belgium	5A,6	19,3	20,8	19,2	18,8	16,8	11,7	7,7	5,1	3,8	3,0	2,2	1,8
	5B	15,9	25,6	28,0	21,0	13,6	8,7	5,9	4,1	3,3	2,7	2,2	2,0
Csehország	5A,6	1,9	16,6	26,0	23,7	21,0	17,6	13,4	9,3	6,6	4,5	3,7	3,1
	5B	0,1	3,4	5,9	4,2	2,0	1,2	0,7	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2
Dánia	5A,6	0,3	3,4	10,7	21,0	25,9	29,1	28,2	26,9	21,4	16,2	13,8	10,7
	5B	0,1	0,5	1,5	2,7	3,1	3,0	2,7	2,4	1,8	1,4	1,2	1,0
Egyesült Államok	5A,6	25,0	32,3	32,5	31,0	25,5	19,6	15,9	11,9	10,4	9,2	8,0	6,0
	5B	9,7	12,2	8,8	5,9	5,5	4,3	5,2	3,4	3,1	2,2	2,8	2,3
Egyesült Királyság	5A,6	20,7	28,5	30,5	22,6	13,6	9,3	7,5	6,3	5,2	4,5	4,0	3,6
	5B	4,2	5,8	5,3	4,2	3,4	3,0	3,0	2,9	2,7	2,6	2,6	2,5
Finnország	5A,6	0,3	18,6	32,1	41,9	44,9	44,0	37,6	31,2	25,2	20,4	17,2	13,7
	5B	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Franciaország	5A,6	19,1	24,2	26,5	26,5	24,7	19,9	14,6	10,2	7,2	5,2	3,8	3,0
	5B	7,8	15,3	14,9	10,2	5,7	3,1	1,8	1,2	0,8	0,5	0,4	0,3
Hollandia	5A,6	18,5	26,8	31,9	33,6	30,5	24,8	19,5	14,0	9,6	6,8	5,0	3,8
	5B	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Írország	5A,B,6	35,0	41,7	40,7	32,1	21,1	12,1	8,7	6,6	5,3	4,1	3,4	8,8
Lengyelország	5A,6	0,6	30,5	38,8	40,8	38,9	35,8	22,9	14,5	9,7	6,7	5,3	4,6
	5B	0,0	0,6	0,7	0,7	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Magyarország	5A,6	11,3	26,2	29,6	30,1	26,7	21,3	16,3	12,9	10,5	8,7	7,4	7,1
	5B	1,4	3,1	2,6	1,3	0,7	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Németország	5A,6	0,7	6,2	13,8	17,9	19,1	19,7	19,2	17,6	15,3	12,1	9,5	7,4
	5B	1,9	3,0	3,5	3,2	2,9	2,2	1,9	1,6	1,3	1,1	0,9	1,2
Norvégia	5A,6	0,4	13,2	26,7	32,1	32,8	30,1	26,5	22,1	18,2	15,0	12,3	10,3
	5B	0,0	0,4	1,2	1,6	1,4	1,2	1,0	0,8	0,6	0,4	0,4	0,3
Olaszország	5A,6	5,2	32,8	34,5	32,2	28,7	24,9	20,3	15,7	11,8	9,1	7,0	5,4
	5B	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Portugália	5A,6	18,2	25,9	29,6	30,7	28,3	23,0	18,0	14,7	10,4	8,2	6,7	5,6
	5B	0,1	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Spanyolország	5A,6	23,8	27,5	29,5	29,2	27,4	22,8	18,3	14,2	11,0	8,3	6,3	4,9
	5B	3,9	7,5	8,6	6,8	4,6	3,1	1,9	1,2	1,0	0,7	0,5	0,4
Svédország	5A,6	0,4	11,8	23,4	30,3	32,9	31,9	28,4	23,5	18,9	15,3	12,5	11,0
	5B	0,0	0,5	0,8	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,7	0,6	0,5	0,4
Svájc	5A,6	1,6	6,9	13,0	16,6	18,2	17,6	16,0	12,9	10,3	7,9	6,4	5,0
	5B	0,3	1,2	2,1	2,7	2,9	3,1	3,2	3,1	2,6	2,6	1,9	1,7
Szlovákia	5A,6	11,1	22,8	23,4	22,7	21,6	16,3	10,8	7,0	5,0	3,9	3,3	2,9
	5B	0,6	1,2	1,0	0,6	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1

 Forrás: Education at a Glance, OECD 2005. (www.oecd.org/edu/eag2005) Table C1.5.

ebben az időszakban 40% körüli értéket mutatott. (Tikhonov 2004 ill. Thematic Review ...)

A legtöbb fejlett országban azonban nem ez volt a helyzet, a nők arányának a növekedése csupán a II. világháborút követően kapott nagyobb lendületet, így nem véletlen, hogy az utóbbi időkig folyamatosan vizsgálták a felsőoktatásban a nők arányának növekedését. Miután azonban a folyamat megállt, sőt lényegében az ellenkező irányba váltott, azaz a legtöbb országban ma már a nők teszik ki a hallgatók több mint felét, az újabb nemzetközi összehasonlítások kevésbé tartják fontosnak ezen szempont vizsgálatát, bár a végzetek kapcsán ma is közölnek adatokat ebben a témában. A legfrissebb adatok szerint az első diplomájukat szerzők átlagosan 57%-a nő az OECD országokban, s ugyanez igaz a nem egyetemi/főiskolai szintű felsőfokú képzésre is, igaz, a tudományos képzésben fokozatot szerzettek között arányuk már jóval alacsonyabb, mindössze 42%. Továbbra is kiemelt vizsgálódási területet jelentenek ugyanakkor azok az adatok, amelyek a nők felsőoktatásban való részvételét, illetve a végzetek körében a nők arányát tudományterületenként, képzési területenként vizsgálják.

5. táblázat: A nők aránya a hallgatók körében (1965–1995, 2002)

	1965*	1975*	1985	1995			2002**	
				nem egyetemi	1. egyetemi szint	2. egyetemi szint	ISCED 5A	ISCED 5B
Ausztrália	m	45,1	m	49,7	55,4	66,5	53,8	-
Ausztria	24,3	37,8	43,9	m	53,9	25,0	54,2	-
Belgium	32,7	41,5	46,9	60,0	47,6	69,5	50,5	58,3
Kanada	38,4	44,2	48,0	48,3	56,9	51,1	m	m
Dánia	34,3	43,0	47,7	48,7	58,9	41,3	61,7	42,4
Finnország ^a	50,9 ^a	50,3 ^a	48,3	69,8	53,7	a	56,1	-
Franciaország	40,3	43,4	51,8	m	m	m	58,9	48,4
Németország	18,8	33,7	41,7	85,5	56,5	a	49,2	64,5
Görögország ^a	30,1 ^a	37,0 ^a	m	49,7	49,2	a	m	m
Írország	29,5	38,4	44,3	55,3	49,9	55,7	54,8	49,5
Olaszország	32,9	38,9	45,4	m	m	m	55,1	65,3
Japán	24,1	32,2	38,1	m	m	m	40,5	64,0
Hollandia	25,2	31,8	40,5	a	54,4	47,0	52,2	62,5
Új-Zéland	38,0	41,8	46,6	54,5	54,6	53,4	59,5	56,7
Norvégia ^a	38,7 ^a	41,6 ^a	50,4	58,1	60,8	48,8	m	m
Portugália	37,5	42,1	53,4	60,1	60,1	38,1	m	m
Spanyolország	28,1	39,0	48,0	48,6	57,2	a	55,1	50,2
Svédország ^a	m	45,7 ^a	52,2	a	57,6	a	60,2	46,1
Svájc	m	27,3 ^b	33,0	45,2	47,1	53,8	45,5	41,6
Törökország	21,0	19,4 ^c	31,5	43,0	40,8	33,8	42,3	42,4
Egyesült Királyság	38,3	41,5	43,9	46,9	50,9	50,1	52,9	55,9
Egyesült Államok ^a	m	45,3 ^a	50,3	52,3	55,0	30,5	53,8	-

* csak nappali tagozat, ezen belül néhány ország esetében (^a-val jelölve) nappali tagozatosok és részidősök is

^b Svájc: 1976

^cTörökország, Luxemburg: 1972

** a 2002. évi adatok az új belépők körében értendők.

Forrás: 1965-re és 1975-re vonatkozóan: Educational Statistics in OECD countries, OECD Paris 1981 38–39. o. 1985-re vonatkozóan: OECD Education Statistics 1985–1992, OECD 1995, 143 o. 1995-re vonatkozóan: Education at a Glance OECD Indicators 1997, OECD 1997. 173. o. – a 18–21 éves korosztály adatai. 2002-re vonatkozóan: OECD Education Database 2004.

6. táblázat: A nők aránya a végzettek körében a képzés típusa szerint (2004)

	ISCED5B képzés (első diploma)	ISCED5B képzés (második diploma)	ISCED5A képzés (első diploma)	ISCED 5A képzés (második diploma)	ISCED6 képzés
Ausztrália	53	43	59	51	46
Ausztria	52	85	51	36	40
Belgium ¹	62	85	52	54	34
Kanada	56	x	61	55	43
Cseh Köztársaság	73	40	54	65	36
Dánia ²	45	a	64	56	36
Finnország ²	27	a	63	60	49
Franciaország ²	57	a	58	53	42
Németország	61	a	50	a	39
Görögország	60	x	64	52	38
Magyarország	65	m	63	65	43
Izland	62	a	68	57	50
Írország	54	48	59	62	46
Olaszország ³	66	a	58	59	51
Japán	65	a	42	28	25
Korea	52	44	49	38	24
Mexikó	43	a	52	48	38
Hollandia	a	a	56	59	39
Új-Zéland	58	a	62	60	49
Norvégia	58	a	63	49	40
Lengyelország	81	a	63	69	47
Portugália	59	a	69	65	55
Szlovák Köztársaság	75	a	56	53	45
Spanyolország	53	a	60	m	47
Svédország	53	a	62	83	43
Svájc	44	47	47	35	37
Törökország	40	a	46	47	38
Egyesült Királyság	67	x	56	55	43
Egyesült Államok	60	a	57	58	48
OECD országok átlaga	57	56	57	54	42

¹ Az ISCED5B második diplomás programok adatait csak részben tartalmazza.

² Az adatok 2003-ra vonatkoznak.

³ a tudományos képzésre vonatkozó adatok 2003-ra vonatkoznak.

x=az előző oszlop adata tartalmazza.

a=az adott kategória nem érvényes.

m=hiányzó adat.

Forrás: Education at a Glance, OECD 2006 (www.oecd.org/edu/eag2006, Table A3.4).

A képzési területek közötti megoszlást vizsgálva a legtöbb országban már a 70-es évek közepére megfigyelhető volt a nők arányának valamelyest csökkenése a humán területeken, ezzel párhuzamosan azonban arányuk nem annyira a természettudományok és a műszaki, építészeti tudományok területén nőtt meg, hanem inkább a társadalomtudományok és az orvostudományok terén. A tendencia nyomon követése nehézkes, mert bár az utóbbi időszak fejlesztéseként az OECD adatbázisából lekérhető adatok a végzett női hallgatók képzési területek szerinti megoszlásáról, az összehasonlítást nehezíti, hogy egyrészt itt végzettekről és nem hallgatókról van szó (bár véleményünk szerint ez a kisebbik probléma), másrészt az időközben eltelt 3 évtized során jelentős mértékben átalakult az egyes országok képzési szerkezete. Ezt már az is jól mutatja, hogy az adatsorokban új képzési területek tűnnek fel (pl. számítástechnika, szolgáltatások), mások pedig összevonódnak, vagy kezdik elveszíteni korábbi jelentős pozícióikat. Az az eltérés tehát, ami esetünkben a nők képzési területek szerinti megoszlásában jelentkezik, egy összetett jelenségként ragadható meg, hiszen részben valóban a nők más, korábbi időszakokban kevésbé népszerű képzési területekre való „átorientálódását” is mutatja, ugyanakkor a változás igen jelentős mértékben magának a felsőoktatás strukturális átrendeződésének az eredménye is.

Jelenleg a legtöbb országban az összefoglalóan humántudományok és művészetek néven jelölt képzési terület aránya a női végzetek körében kevesebb mint egyötödöt tesz ki, míg a társadalomtudományok aránya jelentősen megnőtt, jellemzően egyharmad körüli értékeket mutat. Hozzá kell azonban ehhez tennünk azt is, hogy míg az előbbi területen a nők átlagosan mintegy másfélszeres arányban szerepelnek, addig ez utóbbinál a férfi-nő arány sokkal kiegyenlítettebb. Az egészségügy és szociális ellátás képzési területe – amely ma már ugyancsak sokkal szélesebb és differenciáltabb képzési területet takar, mint a korábban orvostudományként megjelölt – ugyancsak jóval gyakrabban szerepel a nők preferenciái között, mint a férfiakéban.

7. táblázat: A női hallgatók képzési területek szerinti megoszlásának változása, 1965–1975 (egyetemi szint)

	hu- mán- tud.	művé- szetek	társad. tud.	jog	okta- tás	orvos- tud.	term. tud.	mérnö- ki tud.	építé- szeti tud.	mezőg. tud.	egyéb
Ausztrália											
1965	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
1970	52,4	0,9	9,5	2,6	8,9	6,8	13,2	0,3	0,6	1,2	3,6
1975	42,6	0,8	13,9	3,7	11,8	7,5	12,8	0,5	1,2	1,4	3,9
Kanada											
1965	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
1970	42,2	3,0	5,0	0,9	20,9	8,8	12,2	0,4	0,2	0,4	6,1
1975	32,6	4,4	8,2	1,7	19,8	9,3	13,0	0,9	0,4	0,9	8,8

	hu- mán- tud.	művé- szetek	társad. tud.	jog	okta- tás	orvos- tud.	term. tud.	mérnö- ki tud.	építé- szeti tud.	mezög. tud.	egyéb
Finnország											
1965	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
1970	45,3	-	22,2	3,0	4,5	4,1	16,9	0,9	0,8	2,2	-
1975	31,6	-	23,1	3,3	14,1	5,7	15,9	2,9	1,0	2,4	-
Franciaország											
1965	49,1	-	-	14,9	-	13,0	23,0	-	-	-	-
1970	51,8	-	-	17,5	-	14,5	16,2	-	-	-	-
1975	33,1	-	8,8	14,4	-	26,4	17,3	-	-	-	-
Németország											
1965	41,4	-	8,6	4,1	13,0	21,8	8,4	0,4	1,3	0,9	0,1
1970	31,1	-	6,1	3,7	38,2	9,2	9,7	0,3	0,6	0,9	0,1
1975	36,8	3,0	7,7	5,4	22,7	5,8	14,4	0,8	0,9	2,6	0,1
Olaszország											
1965	56,1	-	10,8	4,7	9,6	5,6	10,8	0,3	1,8	0,1	-
1970	48,4	-	9,8	4,7	15,5	7,9	11,6	0,4	1,6	0,2	-
1975	34,6	-	9,6	10,0	10,4	16,7	13,8	0,8	3,5	0,8	-
Japán											
1965	39,2	6,6	18,7	21,9	9,4	2,6		0,5	0,8	0,2	
1970	39,0	7,1	21,4	19,1	8,9	2,5		0,9	1,2	-	
1975	38,1	6,4	23,1	19,5	8,4	2,2		0,8	1,5	-	
Hollandia											
1965	29,5	-	23,2	12,4	-	16,7	9,4	1,4	-	3,2	4,2
1970	23,5	-	25,2	12,8	-	15,0	8,3	1,9	-	3,4	9,9
1975	25,3	-	21,7	12,3	-	14,0	6,5	2,0	-	4,5	13,7
Norvégia											
1965	64,3	-	2,3	3,2	1,1	7,9	14,0	0,3	0,9	0,6	5,3
1970	54,3	-	8,3	5,8	9,3	9,3	9,4	1,5	1,0	1,0	-
1975	49,1	0,9	13,2	7,0	8,3	6,6	7,1	1,5	0,8	1,2	4,2
Portugália											
1965	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
1970	55,1	-	7,6	5,0	1,2	13,7	11,4	3,7	1,1	1,1	-
1975	41,6	-	13,7	4,8	4,9	19,2	7,8	4,8	1,5	1,8	-
Spanyolország											
1965	39,9	-	7,6	7,6	-	23,9	18,8	0,5	1,3	0,4	-
1970	45,1	-	6,7	7,0	-	19,9	18,7	0,6	1,4	0,7	-
1975	20,4	-	8,6	8,6	29,0	20,2	10,1	1,0	1,3	0,8	-
Egyesült Királyság											
1965	33,7	1,5	22,6	1,7	5,9	10,1	22,2	0,7	0,5	1,1	-
1970	36,1	1,7	20,4	2,1	6,9	9,9	20,0	1,2	0,4	1,3	-
1975	32,5	2,1	22,0	3,3	6,3	11,4	18,6	1,7	0,6	1,5	-

m = Hiányzó adat.

Forrás: Educational Statistics in OECD counties, OECD Paris 1981 54-56. o.

8. táblázat: A végzett férfi hallgatók és a végzett nőhallgatók képzési területek szerinti megoszlása 2004-ben néhány országban (ISCED 5A és ISCED 6 szint együtt)

	oktatás	humán- tud.	társ. tud.	term. tud.	mérnöki tud.	mezőg.	eü. és szoc. ell.	szolgált.	egyéb
Ausztrália									
Férfiak	6,9	8,6	41,6	20,6	12,4	1,2	7,1	2,5	0,0
Nők	15,7	13,3	37,7	9,3	3,0	0,9	18,4	2,4	0,0
Ausztria									
Férfiak	4,9	8,2	38,3	8,1	25,3	1,5	6,6	1,2	0,1
Nők	14,9	13,1	44,6	14,4	6,0	2,1	10,4	1,3	0,0
Belgium									
Férfiak	4,6	10,8	33,1	15,1	18,3	3,5	11,1	3,3	0,2
Nők	10,8	17,2	37,4	8,3	5,1	3,0	14,6	3,1	0,4
Kanada									
Férfiak	8,9	11,9	37,1	15,5	14,6	1,6	5,2	2,3	2,9
Nők	17,3	15,3	34,6	8,9	3,1	1,2	12,6	2,6	4,3
Dánia									
Férfiak	6,6	13,1	32,2	14,1	18,4	1,3	12,3	2,2	0,0
Nők	11,6	16,9	21,6	5,4	4,1	1,1	38,8	0,4	0,0
Finnország									
Férfiak	3,2	8,2	18,7	12,4	43,3	3,3	7,1	3,8	0,0
Nők	9,9	15,1	25,6	7,1	7,3	1,8	26,5	6,7	0,0
Franciaország									
Férfiak	6,2	9,8	34,9	21,0	21,3	0,3	2,4	3,9	0,3
Nők	11,7	22,3	42,2	12,4	5,6	0,3	2,9	2,5	0,2
Németország									
Férfiak	4,2	9,1	30,0	18,0	25,0	1,8	10,4	1,4	0,0
Nők	11,1	20,4	27,9	10,4	7,6	2,3	18,1	2,4	0,0
Görögország									
Férfiak	11,2	9,5	34,0	33,4	7,6	1,7	1,7	0,9	0,0
Nők	21,9	22,0	33,0	15,3	3,7	1,2	1,8	1,1	0,0
Írország									
Férfiak	4,4	11,8	34,6	21,2	16,1	1,8	5,5	1,0	3,6
Nők	12,5	15,3	34,9	10,2	3,7	1,0	17,1	0,7	4,5
Olaszország									
Férfiak	3,0	6,8	36,4	8,2	26,3	2,7	12,5	3,5	0,5
Nők	12,4	16,1	35,2	6,9	7,7	1,5	17,7	1,7	0,7
Japán									
Férfiak	3,7	9,2	40,5	6,0	29,9	3,2	4,6	0,2	2,7
Nők	8,5	30,8	30,0	3,1	5,5	3,2	8,9	4,4	5,6
Hollandia									
Férfiak	8,2	6,4	40,2	12,3	17,2	2,9	10,2	2,5	0,0
Nők	24,5	7,3	32,4	3,1	2,5	2,1	25,7	2,4	0,0
Norvégia									
Férfiak	12,0	6,8	28,4	14,8	16,2	1,4	10,8	5,9	3,9
Nők	23,8	6,3	21,5	3,4	3,1	0,9	35,9	2,8	2,5

	oktatás	humán- tud.	társ. tud.	term. tud.	mérnöki tud.	mezőg.	eü. és szoc. ell.	szolgált.	egyéb
Portugália ^a									
Férfiak	9,0	8,1	30,7	7,5	26,3	2,3	9,4	6,6	0,0
Nők	28,6	8,1	26,9	5,2	6,5	1,8	18,5	4,4	0,0
Spanyolország									
Férfiak	7,1	8,4	30,0	13,7	25,5	3,7	7,2	4,2	0,2
Nők	18,1	10,8	32,0	7,5	7,7	2,2	17,0	4,6	0,1
Svájc									
Férfiak	4,0	8,7	42,2	15,2	19,3	1,5	7,2	1,5	0,4
Nők	13,9	17,5	38,4	8,0	4,7	1,8	13,7	1,3	0,7
Egyesült Államok									
Férfiak	7,1	14,5	45,2	11,1	11,7	1,3	4,3	4,9	0,0
Nők	17,8	16,2	41,7	6,2	2,5	0,9	10,0	4,7	0,0
Egyesült Királyság ^a									
Férfiak	6,7	14,2	31,6	23,1	16,3	0,8	6,8	0,5	0,0
Nők	14,1	19,6	29,8	15,2	3,4	1,0	16,0	0,9	0,0

a Az adatok 2003-ra vonatkoznak.

Forrás: OECD Education Online Database, www.oecd.org a 2004-re vonatkozó adatbázis alapján.

Más megközelítésben – a végzettek között a nők arányát vizsgálva – is azt látjuk, hogy egyes területek továbbra is megmaradtak hagyományos női pályáknak, sőt az eltérések még fokozódni is látszanak. Nem véletlen, hogy napjainkban az orvostudományi-egészségügyi területen végzettek kétharmada, sőt egyes országokban négyötöde a női nemhez tartozik, s ugyanez figyelhető meg a humántudományok terén. Az adatok azt mutatják, hogy viszonylag hosszú idő elteltével sem igazán közeledett a két nem aránya a matematika, informatika valamint a műszaki tudományok területén – ahol jellemzően 25% körüli értékek figyelhetők meg –, amelynek számos oka lehet. Ezek között bizonyára megtalálható a két nem eltérő érdeklődése, eltérő irányultsága, de az iskolai tesztbeli eredmények, így pl. a PISA által is kimutatható, a matematikai készségekben megnyilvánuló teljesítménykülönbségek is ebbe az irányba hatnak. Igaz – amint azt a 9. táblázat is mutatja – a nők hátránya az elmúlt 10 évben csökkent valamelyest ezeken a képzési területeken, ami nyilvánvalóan a nők magasabb arányú felsőfokú képzésben való részvételével is összefüggésben van. Nem véletlen tehát, hogy egyes országokban (pl. Hollandia) különböző programok segítségével igyekeznek felkelteni a lányok érdeklődését a tudomány és a technika területe iránt. (Meg kell jegyeznünk, hogy 1995 és 2004 között az egyes szakok képzési területek szerinti besorolása némi változáson ment át ugyan, de a kategóriák annyira összetettek, hogy ez érdemi változást valószínűleg nem jelent adatainkra nézve. Ezt támasztják alá a 2000. évre vonatkozó adatok, amelyek szinte mindenhol köztes értéket mutatnak, ezzel is megerősítve a változások trendszerűségét. A szakterületek besorolásában bekövetkezett változások leginkább a társadalomtudományi területek humántudományok területéről való átsorolását érintik.)

9. táblázat: A nők aránya az egyes képzési területeken végzettek körében 1995-ben és 2004-ben néhány országban

	orvosi tud.		term. tud.		matem., inform.		humán tud. oktatás		társ.tud., gazdaság és jog		műszaki tud.	
	1995	2004	1995	2004	1995	2004	1995	2004	1995	2004	1995	2004
Ausztrália	79	77	45	53	32	28	70	70	47	54	19	23
Ausztria	55	61	39	54	22	18	61	68	41	53	13	19
Belgium	61	59	42	46	25	20	62	66	48	55	23	23
Kanada	70	78	51	55	29	30	65	69	48	58	18	24
Finnország	67	86	47	55	13	41	74	78	52	70	15	22
Franciaország	m	61	m	50	m	32	m	73	m	60	m	26
Németország	46	62	37	46	29	26	55	69	45	48	14	22
Olaszország	48	66	49	55	49	44	76	80	48	56	24	29
Japán	40	56	36	31	x	x	64	67	19	36	5	11
Hollandia	69	76	35	44	13	11	61	74	32	51	x	16
Norvégia	81	84	43	51	22	19	69	71	43	52	20	31
Portugália	69	80	57	66	51	41	72	80	57	63	31	36
Spanyolország	72	83	50	55	35	29	69	73	38	61	4	31
Egyesült Királyság	67	74	46	50	27	27	63	67	48	56	18	21

m = Hiányzó adat. x = A műszaki tudományokhoz sorolva.

Forrás: OECD, 1995-re vonatkozóan: Education at a Glance, OECD Indicators 1997, OECD 1997, 341. o., university level. A 2004-es évre vonatkozóan: Education at a Glance 2006, OECD (www.oecd.org/edu/eag2006), Table A 3.4., ISCED5A.

10. táblázat: A fiatalok aránya az oktatási rendszerben és azon kívül, 1998–2004 (az OECD országok átlaga)

		1998				2004			
		az oktatási rendszerben van	nincs az oktatási rendszerben		az oktatási rendszerben van	nincs az oktatási rendszerben			
			alkalmazásban van	nincs alkalmazásban		alkalmazásban van	nincs alkalmazásban		
15–19 éves	nő	81,5	8,9	9,6	83,6	8,0	8,5		
	férfi	79,4	12,9	7,7	82,3	10,8	6,9		
20–24 éves	nő	36,6	40,6	22,8	43,0	37,4	19,5		
	férfi	34,8	52,0	13,1	39,0	47,2	13,8		
25–29 éves	nő	13,1	57,2	29,7	16,7	57,3	26,0		
	férfi	13,4	76,0	10,5	15,9	72,7	11,4		

Forrás: Education at a Glance, 2006, OECD, www.oecd.org/edu/eag2006 Table C4.4b és Table C4.4c.

Jóllehet a nők a férfakkal megegyező arányban vesznek részt a felsőoktatásban, úgy tűnik, a foglalkoztatás terén még mindig lemaradásban vannak hozzájuk képest, bár a különbség mérséklődni látszik. További különbségek mutatkoznak a kereseti viszonyokban: számos ország adatai azt mutatják, hogy a nemek közötti eltérések egyazon iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok esetében továbbra is je-

lentősek. A fiatalok státusában megmutatkozó trendek alapján feltűnő, hogy már a 20–24 éves korosztály körében is jelentős eltérés van a férfiak és a nők foglalkoztatottságában, holott – ismerve a fiatalok életmódjára vonatkozó hazai és európai trendeket – ebben az életkorban a családalapítás még aligha hátráltatja a nők munkaerőpiacra való beilleszkedését. A két nem közötti eltérésnek valószínűleg részben az eltérő képzési szerkezet, az eltérő szakválasztás, s az ehhez kapcsolódó eltérő munkaerőpiaci esélyek is okai lehetnek, ugyanakkor persze az is jól látható, hogy a tanulás mindkét nem esetében a munkanélküliség elkerülését is szolgálja. Nem véletlen tehát, hogy 1998-ról 2004-re mindhárom korcsoportban és mindkét nem esetében nőtt valamelyest a tanulmányokat végzők aránya.

A nemzetköziesedés és a társadalmi-gazdasági változások hatása

A felsőoktatás nemzetközivé válása is a korábbi struktúrák homogenizálódásának irányába hat, már csak azért is, mert az utóbbi évtizedekben azt megelőzően sosem látott mértékben nőtt meg a külföldi tanulmányokat folytatók száma, illetve az egyes országokban tanulmányokat folytató külföldiek aránya. Elegendő arra utalnunk, hogy az utóbbi 20 évben az OECD-országokban tanuló külföldi diákok száma megduplázódott, s bár az OECD-országokban tanuló hallgatók legnagyobb részét más kontinensek (elsősorban az ázsiai országok) fiataljai adják, ugyanakkor az európai országok diákjai is csaknem egyharmadát teszik ki a legfejlettebb országokban tanuló külföldi diákoknak. A külföldi hallgatók arányát tekintve az egyes fejlett országok számottevő különbséget mutatnak ugyan (a legmagasabb érték Svájcot jellemzi, ahol a hallgatók több mint 15%-a külföldi, az átlagérték pedig 5% körül van), a külföldi hallgatók szakválasztási preferenciái azonban – az egészségügyi és szociális képzési terület kivételével – országonként alig térnek el. Ráadásul az utóbbi évek adatai azt mutatják, hogy a külföldi hallgatók aránya nagyobb mértékben növekedett azokban az országokban, amelyek korábban a nemzetközi mobilitás terén kisebb aktivitást mutattak.

Amint azt a fentiekben is láthattuk, a felsőoktatás területén bekövetkezett változások sok tekintetben közelítették egymáshoz a hallgatói összetételt, jóllehet a különbségek néhány területen megmaradtak. Nyilvánvalóan ennek sok esetben gazdasági, földrajzi és társadalmi-politikai okai is vannak, hiszen egyes országokban pl. a 20. század második felében elkezdődött nagyarányú migráció az oktatás, s ezen belül a felsőoktatás számára is új kihívásokat jelentett. Ennek egyik példája, hogy bár a felsőoktatás egyik kulcsfontosságú kérdése minden országban az esélyegyenlőség, ugyanakkor éppen ebben a tekintetben az egyes országok – társadalmi, politikai, földrajzi, demográfiai stb. adottságaiknak megfelelően – más-más prioritásokat tűznek maguk elé, s más-más módon kívánják elősegíteni az esélyek növelését.

A hallgatók társadalmi helyzetének bemutatása nemzetközileg is összehasonlítható adatok segítségével jelenleg csak korlátozottan lehetséges, bár egyre többen ismerik fel az erre vonatkozó igényt. Természetesen az egyes országokban rendszeresen (általában évről-évre) figyelemmel kísérik a felsőoktatásba bekerülő vagy már

benn lévő hallgatók társadalmi összetételét, így elsősorban a szülők iskolai végzettsége, a földrajzi elhelyezkedés és a valamilyen szempontból hátrányos helyzetben lévő fiatalok arányainak meghatározása céljából. Ilyen tematikus áttekintések egy-egy ország felsőoktatásának rendszeréről, az esélyegyenlőségről, a felsőoktatás finanszírozásának kérdésköréről az utóbbi évtizedben az OECD keretén belül is több országról készültek (*Thematic Review of Tertiary Education*, www.oecd.org/dataoecd). Ezek az áttekintések igyekeznek egységes tematikus szerkezetben tárgyalni a felsőoktatás rendszerét, az egyes országokra vonatkozó adatok összevetése azonban az eltérő adatstruktúrák, s az egyes országok felsőoktatási rendszereinek és az adott ország társadalmi közegének nagyfokú eltérései miatt csak részben lehetséges. Közös ezen elemzésekben, hogy a hallgatói összetételt vizsgálva felhívják a figyelmet a felsőoktatás néhány fontos problémájára, amely alapvetően 2 fő témakör köré rendeződik: a felsőoktatásban való hallgatói részvétel esélyegyenlőségre vonatkozó elemeinek, a szelekciós mechanizmusoknak a jobb megismerésére, valamint a hallgatók/végzettek és a tanulmányok munkaerőpiacon való megtérülésének az összefüggéseire, a felsőfokú oktatás és a munkaerőpiac kapcsolatára, arra, hogy a harmadfokú képzés milyen gazdasági előnyt jelent az egyén számára.

Ez utóbbi téma kapcsán több országban is felhívják a figyelmet arra, hogy a végzettség és az elérhető jövedelem között igen erős összefüggés van, ugyanakkor a férfiak kereseti előnye még azonos végzettség mellett is jelentős a nőkéhez képest. A munkaerőpiachoz való jobb kapcsolódást segítheti ugyanakkor, hogy a 20. század végén a legtöbb országban a hallgatók egy része már rendelkezik valamilyen munkatapasztalattal, vagy azért, mert a szakképzésből érkeznek a felsőoktatásba (Németországban pl. a 90-es években a leendő hallgatók mintegy 40%-a valamilyen szakképző intézményben végzett), vagy pedig azért, mert a korábbihoz képest magasabb átlagos hallgatói életkor mintegy előrevetíti azt, hogy több élet- és munkatapasztalattal rendelkeznek (Svédországban például különböző programok révén támogatják a felsőoktatásban való részvételét azoknak, akik legalább 4 éves munkatapasztalattal rendelkeznek). Mindez az egyetemeket is újabb kihívások elé állítja, hiszen egyrészt jobban meg kell ismerniük a hallgatók igényeit, a majdani munkavállalással kapcsolatos elvárásaikat, másrészt ugyanakkor segítséget kell nyújtaniuk az atipikus hallgatói csoportoknak az egyetemi életbe való integrálásban, s akár felzárkóztatás, akár a kurzusok átalakítása, kisebb változtatása révén is lehetőséget adniuk az esetlegesen hiányzó, de a felsőoktatásban alapvetően szükséges ismeretek pótlására.

Hazai adatokból is tudjuk, hogy a felsőoktatásban résztvevők társadalmi-szociális háttere jóval kedvezőbb a korosztályra általában jellemzőnél, s más országok adataiból is az olvasható ki, hogy a kevésbé iskolázott szülők gyermekei alulreprezentáltak a felsőoktatásban. A legtöbb ország kutatói úgy látják, hogy – a nagyobb részvételi arányok ellenére – a két szélső társadalmi csoport vonatkozásában az olló nem igazán zárul, aminek gyökerei persze leginkább az iskolarendszer alacsonyabb szintjein, s kevésbé a felsőoktatásban keresendők. A duális felsőoktatási rendszer-

rel rendelkező országok adatai azt is mutatják – ami a hazai adatok ismeretében ugyancsak nem újdonság –, hogy az egyetemeken tanulók jóval kedvezőbb családi iskolázottsági háttérrel rendelkeznek, mint az egyéb felsőfokú intézményekben (főiskolákon, szakfőiskolákon, politechnikumokban stb.) tanuló társaik. Más országokban pedig azt tapasztalják, hogy a hátrányos helyzetű családok gyermekei kevésbé jelentkeznek felsőoktatási intézménybe, vagy ha mégis, akkor inkább rövidebb programokra, s ritkábban egyetemi szintű képzésre, vagy olyan programokra, amelyek akár rövidebb távon is magas megtérülési rátát jelentenének. A kedvezőtlenebb társadalmi háttér ugyanakkor sok országban etnikai különbségekkel is társul, nem véletlen tehát, hogy egyes országok (így pl. Hollandia, Egyesült Királyság, Norvégia, Svédország) az ott lakó valamely etnikai kisebbséghez tartozó vagy frissen bevándorolt diákok felsőfokú tanulmányainak a segítését már csak ebből a szempontból is kiemelt jelentőségűnek vélik, s a magasabb részvételt állami vagy intézményi szinten ösztöndíjakkal, illetve egyéb ösztönző formákkal (pl. a továbbtanulást ösztönző figyelemfelkeltő akciókkal, intézményi programokkal, nyílt napokkal stb.) is támogatják.

Összegzés

A 20. század, különösen annak második fele a korábbi egyetemi struktúra jelentős átalakulását hozta. Az egyetem funkcióinak a megváltozásával, társadalmi szerepének az átalakulásával a korábbinál szélesebb tömegek számára vált lehetővé a felsőoktatásban való részvétel, s mindezek a változások a hallgatói összetételben is megmutatkoznak. A korábbi elitképzést felváltó tömegképzés, továbbá a felsőoktatás szerkezetének egységesebbé válása – Európában a bolognai folyamat kapcsán, nemzetközi viszonylatban pedig az ezen a területen is megfigyelhető globalizáció révén – sok tekintetben hasonló kihívások elé állítják az egyes országok felsőoktatási rendszereit, még ha a kiinduló feltételeik nem is azonosak. Az adatok azt mutatják, hogy nemcsak az egyes országok felsőoktatási rendszere, hanem sok tekintetben az ezen szolgáltatásokat igénybevevők csoportja, maga a hallgatói közeg is egységesülni látszik, ugyanakkor az egyes országokra jellemző sajátosságok sem tűntek el teljesen. A különböző országok, társadalmak felsőoktatással kapcsolatban megfogalmazott elvárásai és az ezek figyelembevételével kitűzött prioritások lehetőséget adnak arra, hogy az egyes országok politikai, gazdasági, társadalmi viszonyaiknak és a jövővel kapcsolatos elképzeléseiknek megfelelően alakíthassák önálló arculatukat e téren.

SZEMERSZKI MARIANNA

IRODALOM

- HRUBOS ILDIKÓ: A felsőoktatás főbb modelljei és azok módosulásai a huszadik század második felében. *INFO-Társadalomtudomány* No. 49. 7–13. o.
- LADÁNYI ANDOR (2003) Az európai felsőoktatás az 1990-es években. *Statisztikai Szemle* No. 1. Educational Statistics in OECD countries. OECD Paris 1981.
- Education at a Glance OECD Indicators. 1997–2003 kiadványok www.oecd.org/edu/eag2006 (letöltés időpontja: 2006. szeptember)
- OECD Education Statistics 1985–1992. OECD.
- NATALIA TIKHONOV (2004) Student migrations and the feminisation of European universities, In: *Actes de l'histoire de l'immigration*. Volume 4. <http://barthes.ens.fr/clio/revues/AHI/articles/english/tiko.html>
- Thematic Review of Tertiary Education, 2006 ill. Thematic Review of the First Years of Tertiary Education 1996 www.oecd.org/dataoecd

